

Vlaanderen
is erfgoed

Beschermingsdossier

Duitse artillerieobservatiepost uit de
Eerste Wereldoorlog in Gistel (Zevékote)

Monument

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Beschermingsdossier:

Duitse artillerieobservatiepost uit de Eerste Wereldoorlog,
Gistel (Zevokote), Steenstraat zonder nummer - Monument

INHOUDELIJK DOSSIER

Dossiernummer: 4.001/35005/101.1
Hannelore Decoodt
16/09/2016

INHOUDSTAFEL

1.	Beschrijvend gedeelte	4
1.1.	Situering	4
1.2.	Historisch overzicht	4
1.2.1.	Historische context	4
1.2.2.	Artillerieobservatieposten	5
1.3.	Beschrijving met inbegrip van de erfgoedkenmerken en erfgoedelementen.....	5
1.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	6
2.	Evaluerend gedeelte	6
2.1.	Evaluatie van de erfgoedwaarden	6
2.1.1.	Historische waarde	6
2.1.2.	Architecturale waarde	6
2.1.3.	Technische waarde	7
2.1.4.	Culturele waarde.....	7
2.2.	Motivering van het type bescherming.....	7
2.3.	Motivering van de afbakening van de bescherming	7
2.4.	Juridische toestand	8
2.4.1.	Onroerend Erfgoed:	8
2.4.2.	Ruimtelijke Ordening:	8
2.4.3.	Landinrichting / andere projecten:.....	8
3.	Beheersvisie	8
3.1.	Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed	8
3.2.	Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed.....	8
3.3.	Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed.....	9
4.	Bronnen	9
5.	Bijlagen bij het inhoudelijk dossier	9
5.1.	Omgevingsplan bij de bescherming	9
5.2.	Fotobijlage	10
5.3.	Documentatie	10
5.4.	Criterionota	10

1. BESCHRIJVEND GEDEELTE

Dit beschermingsdossier maakt deel uit van het thematische beschermingspakket 'Bunkers uit de Eerste Wereldoorlog in het Duitse hinterland', dat op zijn beurt kadert in de reeks beschermingsdossiers van het erfgoed van beide wereldoorlogen in Vlaanderen. Meer duiding over dit thematische pakket is terug te vinden in de criterionota in bijlage. Hierin worden de belangrijkste krijtlijnen van de Eerste Wereldoorlog geschetst, evenals het belang en de evolutie van de Duitse bunkerbouw tijdens de *Grooten Oorlog*. Ten slotte worden de erfgoedwaarden en criteria besproken, die aan de basis liggen van de selectie van beschermingswaardige bunkers.

1.1. Situering

Betonnen militaire constructie in een weide ten noorden van de hoeve Steenstraat 1, ten noordwesten van de kerk van Zevekote.

1.2. Historisch overzicht

1.2.1. Historische context

Duitse observatiepost, in 1917 opgetrokken ten behoeve van de artillerie.

Zevekote lag tijdens de Eerste Wereldoorlog in het zogenaamde *Marinegebiet*. Hiermee wordt dat deel van de Duitse frontzone en het hinterland bedoeld, dat bezet werd door het *Marinekorps Flandern*. In vogelvlucht lag het dorp op bijna acht kilometer van het front bij de IJzer verwijderd.

De dorpskern van Zevekote lag net ten oosten van de *Flandern I Stellung*, een stelling die vanaf eind 1916 werd aangelegd vanaf Raversijde en via Leffinge en Zevekote richting Zande en het *Operationsgebiet* van het Vierde Duitse leger liep. Aan de oostelijke zijde van de dorpskern werd in de laatste maanden van 1917 een *Artillerie-Schutz-Stellung* met prikkeldraadversperringen aangelegd. Deze artilleriestelling begon bij Mariakerke (bij Oostende) en liep tot Zevekote. In het dorp waren diverse commandoposten ingericht. Langs de baan tussen Sint-Pieterskapelle en Zevekote werd een spoor aangelegd, een zogenaamde *Kleinbahn* of één-meterspoor.

In de zone tussen de *Flandern I Stellung* en de *Artillerie-Schutz-Stellung* waren behalve commandoposten ook diverse batterijen voor luchtafweer en op regelmatige afstand, observatieposten ten behoeve van de artillerie ingericht. Ze werden op de Duitse militaire stafkaart van 25 november 1917 aangeduid met *A.B.U.*, wat staat voor *Artillerie Beobachtungsunterstand* (1). Eén van deze artillerieobservatieposten stond gemarkeerd bij de hoeve op huidig adres Steenstraat 1. Hier was in de loop van de oorlog reeds heel wat militaire infrastructuur opgetrokken, onder meer op het perceel net achter, ten noordwesten van de hoeve. Afgaande op militaire luchtfoto's en geallieerde stafkaarten waren er op dit omhaagde perceel barakken opgetrokken (2). Door deze infrastructuur was de betonnen observatiepost bij Steenstraat 1 moeilijk te onderscheiden van de rest van de infrastructuur. De observatiepost staat niet aangegeven op het beschikbare geallieerde kaartmateriaal.

De hoeve ten noordwesten van deze artilleriepost, met huidig adres Leffingestraat 16, werd eveneens met *A.B.U.* gemarkeerd. Ook hier werd een gelijkaardige betonnen observatiepost opgetrokken. Ten westen van de hoeve bij Steenstraat 1 werd een batterij voor luchtafweer ingericht, evenals een betonnen commandopost voor een bataljon.

¹ *Stellungskarte f.d. Gruppe Nord*, Blatt IX, 25/11/1917.

² Belgische luchtfoto's 7/5/1917 (dianummer 2967, FID 1547), 21/8/1918 (dianummer 2992, FID 1570); Franse luchtfoto 22/3/1918 (dianummer 2975, FID 1554).

1.2.2. Artillerieobservatieposten

Van hogerhand werden handleidingen en plannen over stellingenbouw en meer specifiek ook bunkerbouw verspreid. Deze richtlijnen, ook met betrekking tot artillerieobservatieposten, evolueerden tijdens de oorlogsjaren (3).

Een goede observatie was essentieel om het geschut gericht te kunnen inzetten. Tijdens de Eerste Wereldoorlog gebeurde dit via luchtobservatie, vanuit waarnemingsballonnen of via grondobservatie. Bij grondobservatie werden de vijandelijke activiteiten en stellingen met periscopen, spiegels en schaarverrekijkers in de gaten gehouden. Deze konden via openingen in het dak gehanteerd worden. Aangezien een kleine opening doorheen een dik betonnen dak niet meteen een verzwakking van de sterkte van een betonnen constructie betekent, kon observatie via spiegels en periscopen ook in gewone *Unterstände* toegepast worden. Voor schaarverrekijkers waren grotere openingen nodig, die best met specifiek uitgewerkte pantserplaten werden afgedekt.

Bij artillerie-observatieposten werd er geopteerd voor directe waarneming via observatiegleuven, wat echter de betonnen constructie wezenlijk kwetsbaar maakte. Gezien een grote omgeving geobserveerd diende te worden, moesten de observatieposten bovendien voldoende hoog opgetrokken zijn, wat een bijkomende zwakte van de constructie betekende. Vandaar het enorme belang dat gehecht werd aan goede camouflage: zolang ze niet door de vijand alsdusdanig herkend werden, konden ze efficiënt gebruikt worden. Want de vijand ging actief opzoek naar de exacte locatie van de batterijen en de bijhorende observatieposten.

Bestaande bebouwing vormde in veel gevallen een goede camouflage: veel artillerieobservatieposten werden opgetrokken tussen of in bestaande gebouwen, zoals een hoevegebouw, een toren, enzovoort. Of men kon de vijand misleiden door valse stellingen uit te bouwen.

Omdat observatiegleuven bijzonder kwetsbaar waren, werd gezocht naar methodes om deze zo goed mogelijk te versterken, zonder de observatiepost nodeloos hoog te maken. Dit trachtte men te bereiken door het inbouwen van gepantserde koepels of platen, of een bijkomende versteviging met stalen balken boven de observatiegleuven.

Observatieposten ten behoeve van de artillerie bevonden zich zelden dichtbij de artilleriebatterijen zelf (4). Ze konden beter ook niet in de directe nabijheid van gevechtsconstructies van de infanterie opgetrokken worden, omdat ze zo al te gemakkelijk vernield konden worden. Vandaar dat veel artillerieobservatieposten werden opgetrokken bij hoeves tussen de stellingen in. Door de afstand tussen de batterijen, observatieposten en artilleriecommandoposten was een goede communicatie tussen deze posten van wezenlijk belang. Hierbij mocht niet louter gerekend worden op communicatie via bekabeling, omdat deze gemakkelijk kapotgeschoten kon worden. Er moest ook voldoende aandacht besteed worden aan draadloze communicatie.

1.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedkenmerken en erfgoedelementen

Vrijstaande, bovengrondse betonnen militaire constructie in een weide net ten noorden van de boerderij op adres Steenstraat 1. De site situeert zich ten noordwesten van de kerk van Zevekote.

De constructie is opgetrokken in beton, dat gegoten was tegen een houten bekisting. De constructie bestaat uit twee verdiepingen en heeft een kleine rechthoekige plattegrond van grosso modo 450 op 350 centimeter. Aan de oostelijke zijde is een betonnen afdakje aangebouwd, die er de toegang tot de constructie moet beschermen.

³ PH3/1905: *Teil 1b Einzelheiten über Stellungsbau*, 15 Dezember 1916; PH3/1906: *Ergänzungsheft zum Teil 1b vom 15.12.1916 Betonbauten vom 15 November 1917*; PH3/1907: *Teil 1b Einzelheiten über Stellungsbau vom 26. August 1918*.

⁴ *Teil 1a. Allgemeines über Stellungsbau vom 10. August 1918*.

Beschermingsdossier: Duitse artillerieobservatiepost uit de Eerste Wereldoorlog, Monument

Op het gelijkvloerse niveau zit in de noordelijke en zuidelijke muur telkens een verticale opening. Deze openingen zitten niet recht tegenover elkaar. Ze versmallen naar het midden toe. Er zit een rechthoekige uitsparing in het grondvlak van elke opening.

Via twee rechthoekige mangaten met klimijzers kunnen de twee observatiegleuven bovenaan de westelijke zijde van de constructie bereikt worden. Deze observatiegleuven zijn boven en achter elkaar aangelegd. De gleuven worden bovenaan telkens bijkomend met stalen balken versterkt.

In de betonnen muren zitten uitsparingen voor houten balken. Tegen het plafond is ter hoogte van de mangaten houten beplanking bewaard.

Het is eigen aan bunkers zoals deze observatiepost, dat er in de ondergrond in en rond de bunker constructieve elementen of militaire infrastructuur zitten die rechtstreeks verband houden met de bunker, zoals vloerplaten, waterafvoersystemen of bekabeling.

1.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit beschermingsdossier wordt opgemaakt is vastgesteld tijdens een plaatsbezoek op 13 januari 2014 en vanop afstand op 27 april 2016. De fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de bescherming.

De observatiepost bevindt zich in een goede toestand voor een betonnen constructie van 100 jaar oud.

2. EVALUEREND GEDEELTE

2.1. Evaluatie van de erfgoedwaarden

2.1.1. Historische waarde

De artillerieobservatiepost vormt een **zeldzaam** bewaarde historische getuige van de rol van de artillerie tijdens de oorlog en meer bepaald van het belang van observatie ten behoeve van deze artillerie.

De **historische context** van de observatiepost is veelbetekenend: net zoals doorgaans het geval was, werd de observatiepost niet opgetrokken in een stelling, maar bij een hoeve tussen twee stellingen in, met name de *Flandern I Stellung* en de *Artillerie-Schutz-Stellung*. Hoevegebouwen en andere militaire infrastructuur maakten het voor de vijand moeilijk om de observatiepost te herkennen, wat verklaart waarom deze *Artillerie Beobachtungsunterstand* of *A.B.U.* niet op geallieerde militaire stafkaarten werd aangeduid. In deze omgeving werden wel meerdere gelijkaardige observatieposten opgetrokken, maar enkel onderhavig exemplaar is zo gaaf bewaard. Deze constructie kan dus als **representatief** voorbeeld gelden.

2.1.2. Architecturale waarde

Op typologisch vlak betreft het een **zeldzaam** en **gaaf** bewaarde artillerieobservatiepost, met twee boven en achter elkaar geplaatste observatiegleuven. Voor observatieposten ten behoeve van de artillerie bleek directe waarneming via observatiegleuven aan frontzijde noodzakelijk. Deze observatiegleuven waren echter heel kwetsbaar aangezien de vijand actief op zoek ging naar dergelijke observatieposten. Vandaar dat deze observatiegleuven bovenaan bijkomend met stalen profielen werden versterkt.

Beschermingsdossier: Duitse artillerieobservatiepost uit de Eerste Wereldoorlog, Monument

Het betreft een hoge betonnen post uit twee verdiepingen, vervaardigd uit gewapend beton. De artillerieobservatiepost is **gaaf** bewaard en bevat specifieke **authentieke** aankledingselementen zoals houten beplanking en klimijzers in de mangaten.

2.1.3. Technische waarde

Als betonnen constructie, die specifiek voor militaire doeleinden werd opgetrokken. Deze betonnen observatiepost met zijn bouwtechnische kenmerken van zowel bovengrondse als ondergrondse aard, getuigt van het belang en de evolutie van de betonbouw in de stellingenoorlog, die de Eerste Wereldoorlog geworden was. Nooit eerder werden zo massaal betonnen verdedigingsconstructies opgetrokken als tijdens de Eerste Wereldoorlog. Daar waar er in de eerste oorlogsjaren werd geïmproviseerd en geëxperimenteerd met allerlei typologieën en toegepaste technieken in de betonbouw, evolueerde men geleidelijk naar zo sterk en efficiënt mogelijk uitgedokterde standaardontwerpen, die in sommige gevallen meerdere doeleinden konden dienen. Tijdens het interbellum en de Tweede Wereldoorlog zou dit leiden tot de massale uitbouw van heuse bunkerstellingen, met bunkers die tot in het kleinste detail waren gestandaardiseerd.

2.1.4. Culturele waarde

Als materiële getuige van de *Grooten Oorlog*, die Vlaanderen jarenlang in zijn greep had en het leven van ontelbaar veel mensen ingrijpend tekende of volledig verwoestte. De Eerste Wereldoorlog was een internationale gebeurtenis bij uitstek, met West-Vlaanderen als één van de strijdtoneelen waar honderdduizenden mannen uit de hele wereld vochten. De herinnering aan de Eerste Wereldoorlog kent nog steeds een breed maatschappelijk en internationaal draagvlak.

2.2. Motivering van het type bescherming

De bunker wordt beschermd als monument. Het Onroerenderfgoeddecreet definieert een monument als volgt: "een onroerend goed, werk van de mens of van de natuur of van beide samen, met inbegrip van de cultuuroederen die er integrerend deel van uitmaken, inzonderheid de bijhorende uitrusting en de decoratieve elementen van algemeen belang wegens de erfgoedwaarde(n)."

2.3. Motivering van de afbakening van de bescherming

De afbakening van het beschermd onroerend goed is opgenomen op het plan dat als bijlage bij het ministerieel besluit is gevoegd. Alle kadastrale percelen gevat door de bescherming zijn opgenomen in artikel 1 van het ministerieel besluit.

In dit beschermingsvoorstel wordt enkel de betonnen observatiepost ter bescherming voorgesteld. Rond de bunker wordt een bijkomende perimeter van twee meter mee afgebakend, zodat uitstekende betonnen fundamentplaten, waterafvoersystemen of andere elementen die integraal deel uitmaken van de bunker maar niet bovengronds waarneembaar zijn, mee opgenomen zijn in de bescherming. De afbakening behelst met andere woorden een deel van het perceel 428K.

Beschermingsdossier: Duitse artillerieobservatiepost uit de Eerste Wereldoorlog, Monument

2.4. Juridische toestand

2.4.1. Onroerend Erfgoed:

De bunker is opgenomen in de vastgestelde inventaris van het bouwkundig erfgoed, met ID-nummer 216770.

2.4.2. Ruimtelijke Ordening:

De bunker is gelegen in landschappelijk waardevol agrarisch gebied (cf. Gewestplan). Dit betreft herbevestigd agrarisch gebied.

2.4.3. Landinrichting / andere projecten:

Gelegen binnen het ruilverkavelingsgebied Gistel (nr 7012, afgewerkt 23/12/1974).

3. BEHEERSVISIE

De opmaak van de beheersvisie gebeurde in samenspraak met de afdeling Beheer West-Vlaanderen, op een overleg op dinsdag 17 mei 2016.

3.1. Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed

In het beschermingsbesluit zijn beheersdoelstellingen opgenomen. Je vindt die terug onder artikel 3 van het besluit. De beheersdoelstellingen moeten de zakelijkrechthouders (eigenaars, erfpachthouders, opstalhouders en leasinggevers) en gebruikers op weg helpen om de erfgoedwaarden maximaal in stand te houden of te verbeteren. Ze hebben de optimale verwezenlijking van de erfgoedwaarden voor ogen.

Ze geven richting aan of vormen een kader voor toekomstig beheer van het beschermd onroerend goed. Zakelijkrechthouders en gebruikers dienen rekening te houden met deze beheersdoelstellingen als ze werken wensen uit te voeren aan het beschermd goed. Ook de overheid houdt met deze doelstellingen rekening als ze over deze werken advies moet geven of als ze toelating moet geven voor die werken.

De beheersdoelstellingen spelen in op de erfgoedwaarden, erfgoedelementen en erfgoedkenmerken opgenomen in artikel 2 van het beschermingsbesluit.

3.2. Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed

Voor elk beschermd onroerend goed geldt het actief en passief behoudsbeginsel. Dit betekent dat de zakelijkrechthouders en gebruikers het beschermd goed in goede staat moeten houden door de nodige instandhoudings-, beveiligings-, beheers-, herstellings- en onderhoudswerken uit te voeren en dat het verboden is om een beschermd onroerend goed te ontsieren, te beschadigen, te vernielen of de erfgoedwaarden er van aan te tasten. Het betekent ook dat een zakelijkrechthouder en gebruiker verplicht is het beschermd onroerend goed als een goed huisvader te beheren en het dus niet te verwaarlozen. Alle voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van het beschermd onroerend goed die van toepassing zijn op het beschermd goed zijn opgenomen in artikel 4 van het beschermingsbesluit.

In het Onroerenderfgoeddecreet en Onroerenderfgoedbesluit zijn een aantal algemene voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van beschermd onroerend erfgoed opgenomen. Dat zijn deze:

- Het goed als een goed huisvader beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- De toestand van het goed regelmatig controleren;
- Regulier onderhoud uitoefenen;

Beschermingsdossier: Duitse artillerieobservatiepost uit de Eerste Wereldoorlog, Monument

- Onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen nemen in geval van nood.

3.3. Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed

Voor sommige werken aan het beschermd onroerend goed moet een toelating worden gevraagd. Sommige werken kunnen namelijk een negatief effect hebben op de erfgoedwaarden. Voor alle werken die stedenbouwkundig vergunningsplichtig zijn, of waarvoor een verkavelingsvergunning, milieuvergunning of natuurvergunning nodig is vraagt de vergunningverlener (de gemeente of de Vlaamse overheid) advies aan het agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid.

Voor een aantal werken die niet vergunningsplichtig zijn, moeten de zakelijkrechthouders en gebruikers, voorafgaand aan de uitvoering van de werken, toelating vragen aan het agentschap Onroerend Erfgoed of aan de erkende Onroerenderfgoedgemeente. Een overzicht van alle erkende onroerenderfgoedgemeenten is te vinden op www.onroerenderfgoed.be.

De werken waarvoor u toelating moet vragen zijn opgesomd in artikel 5 van het beschermingsbesluit.

4. BRONNEN

- Domein Raversijde Oostende, Collectie militaire stafkaarten Eerste Wereldoorlog, *Stellungskarte f.d. Küstenabschnitt*, Blatt IV, 18/5/1917; *Leffinghe, Target Map No. 4*, 1/9/1917; *Nieuport (Plan Directeur Armée Belge)*, 1/11/1917; *Stellungskarte f.d. Gruppe Nord*, Blatt IX, 25/11/1917; *Nieuport (Plan Directeur Armée Belge)*, 1/6/1918.
- Kenniscentrum In Flanders Fields Museum Ieper, Collectie militaire stafkaarten, Belgische militaire stafkaart *Nieuport (Plan Directeur Armée Belge)*, 5/9/1918.
- Koninklijk Legermuseum Brussel, Collectie militaire luchtfoto's Eerste Wereldoorlog (geraadpleegd in het Kenniscentrum In Flanders Fields Museum Ieper), Belgische luchtfoto's 7/5/1917 (dianummer 2967, FID 1547), 21/8/1918 (dianummer 2992, FID 1570); Franse luchtfoto 22/3/1918 (dianummer 2975, FID 1554).
- Militärarchiv Freiburg, Großer Generalstab der Preußischen Armee / Oberste Heeresleitung des Deutschen Heeres, PH3/93K, *Stellungskarte Diksmuide-Nord*, Blatt XVIII, 14/1/1918; PH3/1905: *Teil 1b Einzelheiten über Stellungsbau*, 15 Dezember 1916; PH3/1906: *Ergänzungsheft zum Teil 1b vom 15.12.1916 Betonbauten vom 15 November 1917*; PH3/1907: *Teil 1b Einzelheiten über Stellungsbau vom 26. August 1918*.
- *Captured German Trench and Operations Maps from the National archives* [CD-rom uitgegeven door The Naval & Military Press], *Gruppe Diksmuide. Übersichtskarte 1/40000*, 23/9/1917.
- Topografische kaart van België, 12/6, Derde editie, Militair Cartografisch Instituut, uitgegeven in 1889-1900, schaal 1:20.000.
- DESEYNE A. 2007: *De kust bezet 1914-1918*, Brugge.
- LAMBRECHT E. 2013: *Ten aanval. De strijd om de voorposten aan de IJzer*, Brugge.
- S.N. 1918: *Teil 1a. Allgemeines über Stellungsbau. Vom 10. August 1918* [online], <http://idb.ub.uni-tuebingen.de/diglit/Ef503p-1a/0001/scroll?sid=f2213f3190e3007b41714a7116e988b6> (geraadpleegd op 20/4/2016).

5. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

5.1. Omgevingsplan bij de bescherming

Zie afzonderlijk document.

Beschermingsdossier: Duitse artillerieobservatiepost uit de Eerste Wereldoorlog, Monument

5.2. Fotobijlage

De fotobijlage bij het ministerieel besluit bevat alle relevante foto's voor dit dossier. Er is geen afzonderlijke fotobijlage bij het inhoudelijke dossier gevoegd.

5.3. Documentatie

Zie afzonderlijk document.

5.4. Criterianota

Zie afzonderlijk document.